

Middelaldercentret

FORSØGSCENTER FOR HISTORISK TEKNOLOGI
NYKØBING FALSTER

Middelaldercentrets nyhedsblad vinteren 2007/08

Ny ridderarena

Spædbørn i svøb

Kanonstøbning

Levende fortidsminder

Nyheder i 2008

Indhold

Formandens forord	2
John Brædder	
En ny ridderturneringsbane på Middelaldercentret.....	3
Peter Vemming	
Guldborgsundgildet	6
Spædbørn i svøb og linde.....	7
Camilla Luise Dahl	
Indisk tema på Middelaldercentret	12
Peter Vemming	
Begynderkurser i 2008	13
Helle Krogh	
Kanonstøbning.....	14
Peter Vemming	
Sidste nyt fra hinsides graven	17
Kåre Johannessen	
Lægeurter er levende fortidsminder... ..	21
Inga Rasmussen Aase Olesen	
Mere liv til fortiden	24
Kåre Johannessen	
En vinterhilsen fra "krofatter"	26
Allan Hansen	
Nye haver i Sundkøbing	28
Red.	
Sæbe.....	28
Red.	

Middelaldercentret

Ved Hamborgskoven 2-4,
Sundby L,
4800 Nykøbing F.
www.middelaldercentret.dk
mc@middelaldercentret.dk
Telefon 5486 1934,
fax 5486 1834

Formandens forord

Den er en stor glæde at skrive forord til det tredje nyhedsblad i serien, selvom det er lidt forsinket i forhold til hvad vi lovede sidste gang vi udgav et, men det er et "ad hoc" nyhedsbrev, som kommer når vi har noget på hjerte.

Som formand for Middelaldercentret er jeg generelt utrolig glad for det høje faglige niveau som hersker på centret og som vi til stadighed får anerkendelse for, ikke bare af centrets mange besøgende, men også rundt omkring i verdenen. Galathea-projektet er vel afsluttet og vi er klar til at barsle med den endelige publikation; udenlandske TV selskaber – Discovery, History Channel – har brugt de enestående autentiske rammer på centret til optagelser om forskellige emner, rækkende fra krudtets historie, til anvendelsen af det mekaniske artilleri, som er så imponerende repræsenteret i de store kastemaskiner nede ved Guldborgsund.

Sæsonen 2008 begynder også med en meget stor nyskabelse. Arbejdsmarkedets Feriefond har givet midler til opførelsen af første fase af en middelalderlig arena, som i fremtiden skal huse vores spændende og medrivende turneringer – se artikel ved centerlederen i dette nyhedsblad!

Middelaldercentrets økonomi kan, som nævnt i tidligere forord, være ret spændende! Det ustabile vejr i Danmark kan betyde tabet af mange besøgende på en sæson og centret må til stadighed have en økonomisk bufferzone for at kunne klare disse udsving i besøgstallet – læs egenindtjeningen! De offentlige tilskud til centret har i årenes løb været magre i forhold til de mere etablerede museer i området, som får op til 95 % i offentlige tilskud (Middelaldercentret får ca.30%). Men nu ser det ud til at ihvertfald staten (Undervisningsministeriet) har erkendt centrets enestående status i det danske museumsbillede og har forhøjet tilskuddet væsentligt.

I sæson 2008 bliver det nok værd at besøge centret med de mange nyskabelser og et generelt meget højt aktivitetsniveau sæsonen igennem, takket være øget driftstilskud og fondsmidler.

Vi ses på Middelaldercentret!

John Brædder

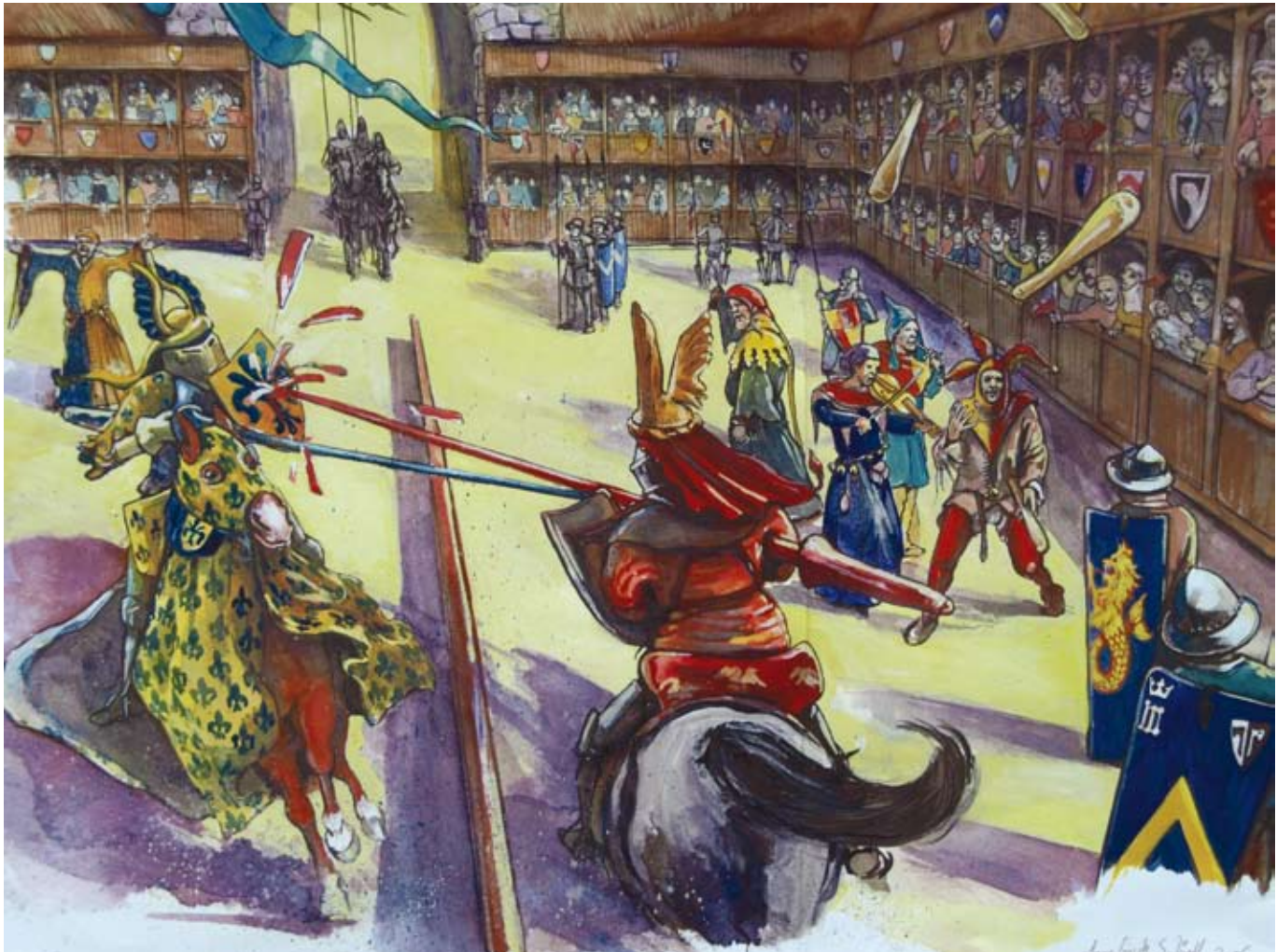
Formand, Middelaldercentret

Middelaldercentrets Nyhedsblad 3 vinteren 2007/08

Ansvarshavende redaktør: Centerchef Peter Vemming, peter@middelaldercentret.dk

© Middelaldercentret · Nyhedsbladet kan ses som pdf-fil på www.middelaldercentret.dk

En ny ridderturneringsbane på Middelaldercentret

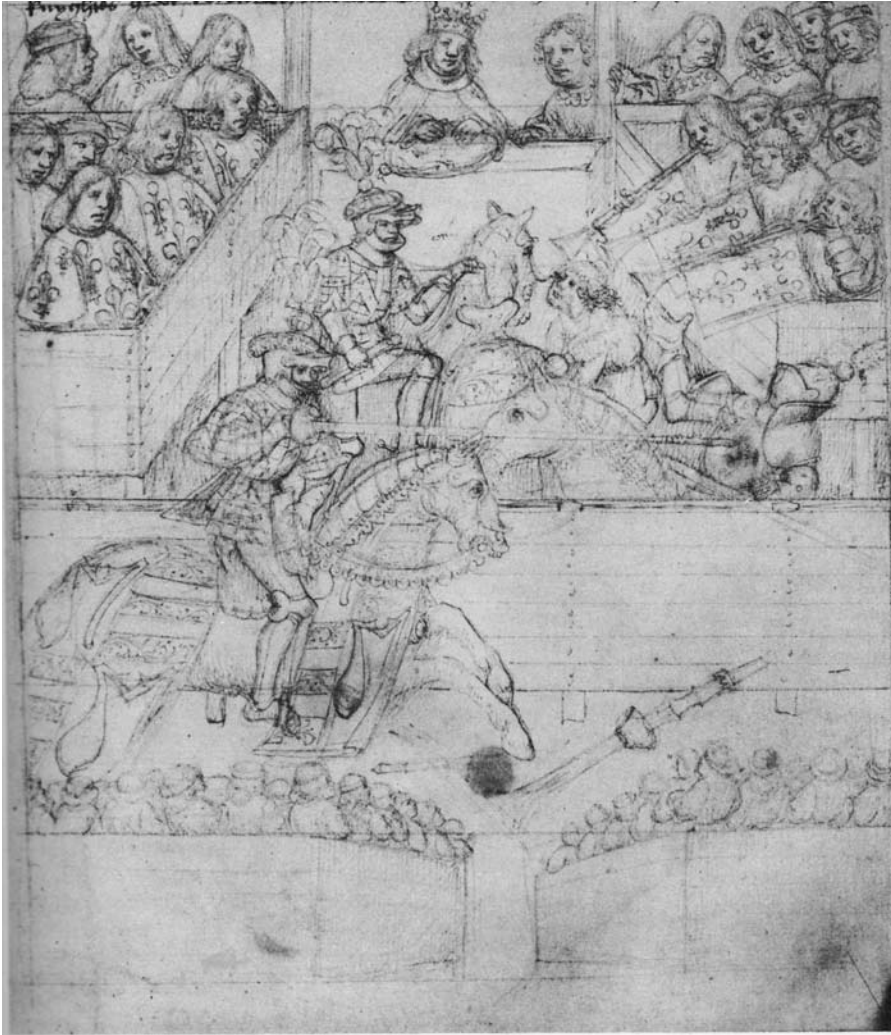
Peter Vemming
Centerleder, mag.art
Middelaldercentret

Riddertiden er en fejende flot periode af vores nære historie, men også en periode, der gennem Hollywood-produktioner som f.eks. Ivanhoe er blevet romantiseret til uken-delighed, hvormed der er skabt et fantastisk, men også falsk billede af denne yndede sport for middelalderens overklasse.

Middelalderens turneringer var ganske rigtigt farverige og dramatiske forestillinger. Kun adelige kunne deltage og specielt for unge riddere var de samtidig en træning i krig og et sted hvor man kunne vise styrke behændighed og mandsmod.

Turneringerne opstod i Frankrig og Flandern allerede i 1100 tallet. Ordet turnering kommer af "tourner", som betyder at vende og dreje på hesten. En turnering kunne være en dyst: tvekamp mellem to riddere eller en bohord: to grupper af riddere, der kæmper samtidig med hinanden. Dysten kunne foregå med stumpe eller med spidse lanser og i sidste tilfælde var dødsfald ikke ualmindelige. Der indgik også en fodkamp i turneringen, hvor der kæmpedes med sværd eller stridskøller. Selvom turneringer var at betragte som sport, var indsatsen som regel høj, idet man jo kunne miste livet, imidlertid kunne belønningen også være tilsvarende høj, hvis man vandt og mange formuer blev skabt på turneringspladserne rundt omkring i Europa.

*Som en kunstner ser det færdige ridderbaneanlæg på Middelaldercentret.
Tegning: Anne Gyrithe Schütt*

Middelalderligt tribuneanlæg, hvor tilskuere sidder forskudt i høiden for at give bedre udsyn, ca. 1399. Dette anlæg vil blive kopieret her ved det første ridderbaneprojekt.

Turneringerne tiltrak en broget skare af tilskuere, samt markedssælgere, ølkoner, prostituerede, musikanter og gøglere. En herold indledte turneringen ved at udråbe deltagernes navne, når de red ind på banen, beskrive deres våben og riddernes tidligere bedrifter. For at kunne kende ridderne fra hinanden var skjolde, våbenfrakker, hestenes skaberaakker og turneringshjælmene prydet med riddernes våbenmærker.

I Norden var turneringer ganske almindelige som folkefornøjelse. Den største danske turnering vi har kendskab til, var den som Erik Menved holdt i Rostock i 1311. Her deltog 19 fyrster, 3 ærkebiskopper og 948 riddere og 6000 tilskuere så på!! Den dramatiske bohord, der fandt sted her blev udførligt beskrevet: "Splintrene fløj langt bort og mange kastedes af sadlerne. Alles ansigter var skjult af hjelme og man kendte dem alene på skjoldene. Enhver der stod sig godt blev ved sit våben (skjold) opskrevet og anmærket, hvori hans dåd bestod!" (læs mere:

Vivian Etting: *Riddervæsen, krigskunst og turneringer i Danmarks middelalder. Middelaldercentrets bogserie, 1992)*

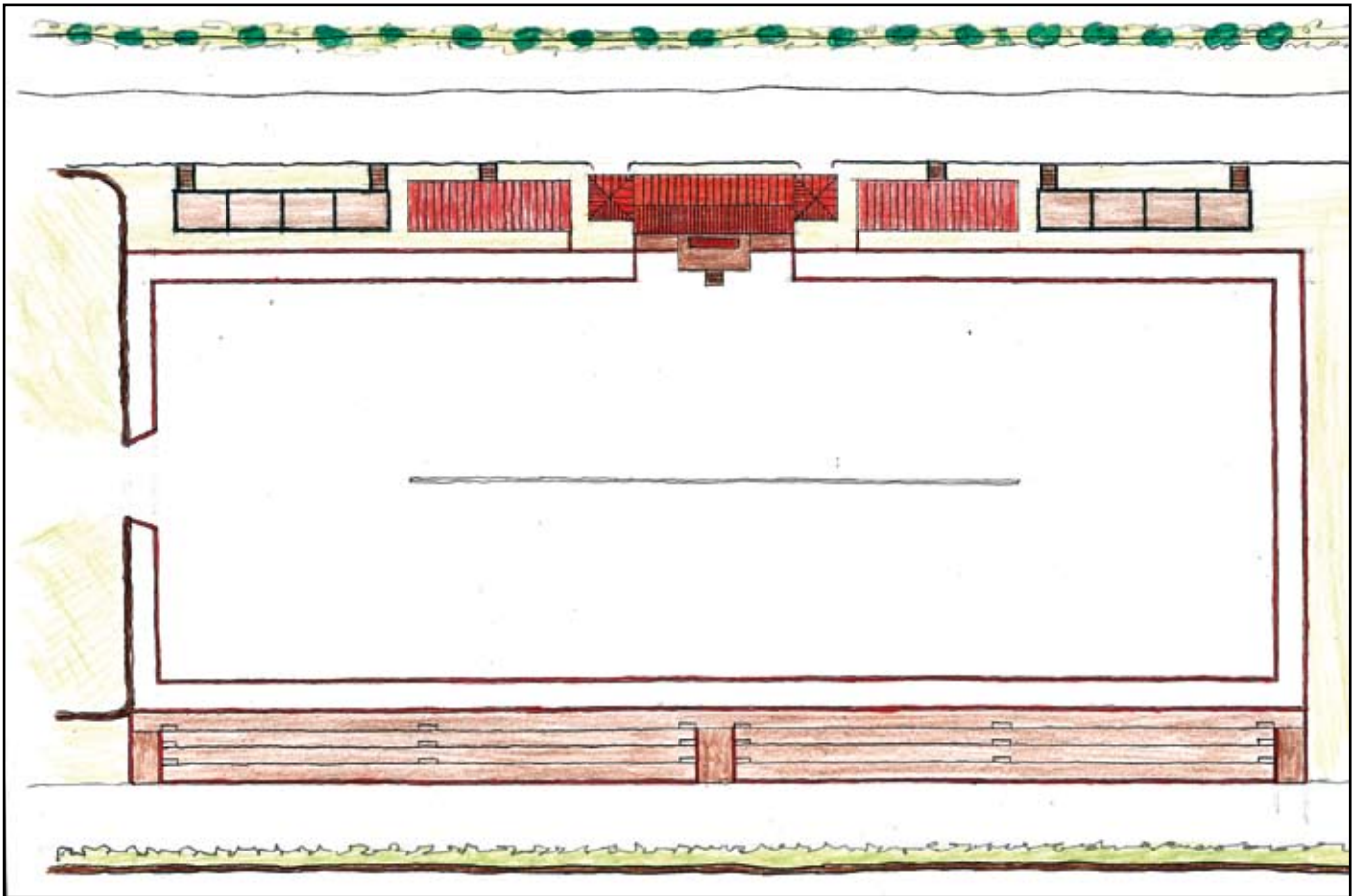
Ridderturneringer i dag

Over hele Europa og i USA har middelalderens ridderturneringer fået en renaissance. Datidens store folkeforlystelse er også blevet nutidens. Folk bliver ikke længere dræbt ved dystløbene og ridderne går heller ikke derfra med tab af hest, udstyr og formue, men ellers lader de moderne turneringer ikke middelalderens meget efter. Ved de store middelalderbesøgssteder i Europa, såsom Puy du Fou i Frankrig, Warwick Castle i England og ved snesevis af middelalderfestivaler i Italien, Tyskland og nu også mange steder i det tidligere Østeuropa, strømmer folk til for at se de moderne versioner af datidens store folkefornøjelser og også herhjemme kan vi være med – Tøjhusmuseet underholder hvert år i skolernes efterårsferie ca. 30.000 mennesker med turnering mellem den sorte og den røde ridder, Middelaldercentret afholder ridderturnering hver sommer for 60-70.000 mennesker og overalt i Danmark, og hele Skandinavien hvor der er byfester med middelaldertema, er riddertureningen i højsædet.

Hvorfor disse turneringer igen er blevet populære kan der sikkert gives mange bud på, men sandheden er nok enkel – det er drøngod underholdning og et fascinerende skue at se de panserklædte riddere på veltrænede kampheste tordne mod hinanden i dystløbet!

Turneringsbane

Middelaldercentret har altid ønsket sig et større turneringsbane-anlæg og med en bevilling fra Arbejdsmarkedets Feriefond her i år blev første skridt taget på vejen til skabelse af en stor turneringsarena. Vi ved at der i middelalderren blev opbygget meget store anlæg for at huse de store turneringer og vi ved også at de som regel blev opbygget på byens torv. Der var tale om temmelig solide konstruktioner, som kunne rumme tusindvis af tilskuere. Diss anlæg blev opført til lejligheden og efter endt turnering pillet ned igen og formentlig lagt til side i smådele, indtil en ny turnering skulle afholdes. (se Smith, Robert Douglas 2006: *Jousting and tournaments in Europe*. Middelaldercentrets rapportserie).

Den nye arena på centret tager udgangspunkt i de middelalderlige beskrivelser og illustrationer. På den ene langside skal der opbygges en række overdækkede tribuner, som også skal indeholde en æresloge – denne langside er første fase af et meget større projekt, som ad åre skal stå færdigt på centret. På den modsatte langside laves en række siddepladser, hvor der kan sidde tæt på 800 mennesker og se ridderturneringen. Anlægget skal godkendes af Guldborgsund Kommunes tekniske afdeling, og selvom alting kommer til at se middelalderligt ud vil der være skjulte forstærkninger og forbedringer af de middelalderlige konstruktioner, som er nødvendige for at opnå myndighedsgodkendelse – men som sagt skal man se godt efter for at opdage dette og

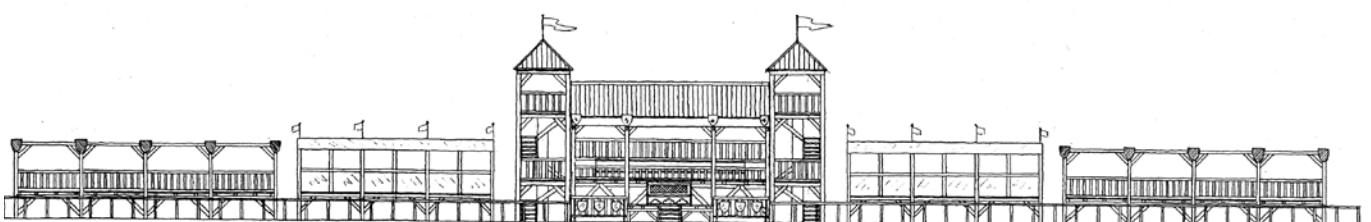
anlægget vil udadtil fremstå som en høj kvalitet rekonstruktion af en middelalderlig turneringsarena.

Hele anlægget vil stå færdigt i 2009 – eller første fase af det, men allerede til næste sæson vil den ene langside være færdig – den med de store overdækkede tribuner og i 2009 vil der være siddepladser til ca. 800 mennesker på den modsatte langside, udformet nogenlunde som nedenstående illustration.

Centret ser frem til at tage de nye anlæg i brug, specielt ved de kommende aftenshows, hvor det virkeligt med de nye rammer bliver mulighed for at lege med teknikken og sætte lys og lyd på det middelalderlige *spektakkel!*

Plantegning af anlægget – der er tale om en skitse og den endelige udformning kan blive anderledes.

Opstalt af de overdækkede tribuner – også her er der tale om en skitse!

Guldborgsund Gildet

Støtteforeningens vigtigste opgave er at befolke Sundkøbing og være med til at skabe et aktivt byliv i den lille købstad i samarbejde med centrets ansatte.

Medlemmer kan deltage i dragt efter aftale med centret – tlf. 5486 1934 for nærmere oplysninger eller se hjemmesiden.

By-laugene består af forskellige faggrupper, der hver især formidler kendskab til middelalderens håndværk ved aktivt at fremstille relevante produkter af enhver art, der hører hverdagslivet til i slutningen af 1300-tallet. Man behøver ikke at være "professor" for at være med. Der er "mestre", men også "lærlinge" og "løsarbejdere", alle kan deltage.

Aktive laug er pt. :

Råsejlerlauget:	Finn Jensen & Erling Bisbjerg		oldermanden@raasejlerlauget.dk
Margretes frie Lanser:	Thomas Jacobsen	28920063	thomas@lanser.dk
Miles Rafenstain et Servitus:	Charles Jones	27990892	charles@rafenstain.com
Havelauget :	Inga Rasmussen	56717170	hyllefl@privat.dk
Musikgruppen:	Flemming Kjær	54147701	anni.indret@mail.dk
Væverlauget	Inger Bojesen	54444325	j.n.hesnaes@get2net.dk
Farverlauget	Lone Nørregaard	70209098	zenika-norregaard@intnet.dk
Rebslagerlauget	Søren Lise	54852898	sorenlise@jubii.dk

I lighed med sidste år vil GG afholde work-shop week-end i løbet af april – inden starten på den ny sæson. Arrangementet er stadig i støbeskeen men der påtænkes aktiviteter som vævning – plantefarvning – skosyning – madlavning – nålebinding og lign. Nærmere herom i GG's næste nyhedsbrev der udsendes medio marts – efter årsmødet. Andre aktiviteter kan også komme på tale. Vi hører meget gerne fra jer. Send en mail om jeres ønsker til et rådsmedlem eller ring til Inger 54 44 43 25.

Foreningen ledes af Rådet:

Carl-Christian Kristiansen, formand
cck@adslhome.dk

Søren Lise, næstformand
sorenlise@jubii.dk

Winy Czajkowski, sekretær
wec@get2net.dk

Inger Bojesen, kasserer
j.n.hesnaes@get2net.dk

Charles Jones, bestyrelsesmedlem
charles@rafenstain.com

Kåre Johannessen, museumsinspektør
kaare@middelaldercentret.dk

Helle Krogh, områdeleder MC
helle@middelaldercentret.dk

Peter Vemming, centerleder
peter@middelaldercentret.dk

Spædbørn i svøb og linde

Camilla Luise Dahl

Cand. mag

Centre for Textile Research

Middelalderens børnedragter har ikke nydt større opmærksomhed hverken i moderne historieskrivning eller i samtiden. Samtidige kilder til beskrivelse af børns klædedragter eller særlige livsbetingelser, er ikke noget der findes i overmål. Både skriftlige kilder og billedlige fremstillinger af børn fra middelalderen er usædvanlige, og især småpiger synes nærmest helt udeladt.

Det er ofte blevet hævdet at børn blev tvunget til at være og opføre sig som voksne i en al for tidlig alder. Små børn har igennem ikke alene middelalderen men det meste af historien, båret dragter, der var mere eller mindre tro kopier af de klædedragter de voksne brugte. Kun for helt spæde børn vedkommende var der mærkbar forskel i dragtskikken. Spædbørn af begge køn blev tidligt lagt i svøb i form af flere lag linned eller klæde. Børn, der var viklet ind på denne måde kaldte man svøbelse- eller lindebørn, og man kunne endda tale om linde- eller svøbelsesalderen præcis ligesom vore dages betegnelse ble-alderen for de mindste. (Fig. 1)

Svøbet var et stort stykke stof eller flere, der blev bundet om barnet fra skuldre til tæer. Barnet kunne også lægges i et stykke stof omviklet med bånd eller stofstrimler. I få tilfælde havde barnet armene fri, så kun underkroppen var i svøb. Atter andre steder kan det ses at også hovedet til tider var svøbt, så kun

Fig. 1. Maria og Jesus-barnet. Kalkmaleri fra Højby kirke, omkring 1386.

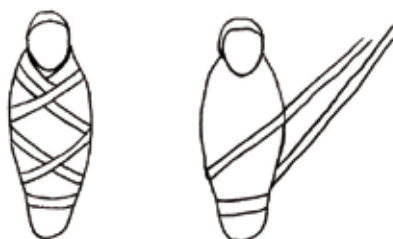
ansigtet var frit. Allerinderst under svøbet blev sandsynligvis brugt en linnedble.

Linde-formerne

De mest almindelige former for svøb og linde, der blev brugt igennem middelalderen, var henholdsvis: "kryds- eller korslinde" (type I) og "båndlinde" (type II). Førstnævnte var flere stykker stof eller linnedklude, der "pakkedes" om barnet. Yderst vikledes smalle bånd eller strimler stof i kryds eller kors omkring kroppen. (Fig. 2a) Til båndlinde eller båndsvøb, blev smallere eller bredere stykker stof (strimler) viklet om barnet fra hals til fødder

Fig. 2a, b & c. Eksempler på middelalderlige former for linde.

Type I: Kryds-/Korslinde

Type II: Flettelinde/båndlinde i fletteform

Type III: Båndlinde med skråinding og vandret linding

Fig. 3. Jesus-barnet i svøb og linde. Kalkmaleri i Østerlars kirke, ca. 1325-40.

i en slags fletteform. (Fig. 2b) Selve fremgangsmåden for svøbningen mindede om den ægyptiske måde at omvikle mumier på. Muligvis var der også her brugt en form for underlinned under de omviklede bånd. Båndlinde kunne også vikles om barnet i en art diagonal eller vandret linding (type III) hvor strimlerne vikledes rundt om barnet fra højre mod venstre eller omvendt. (Fig. 2c).

Korslinde (type I) kendes i skriftlige og billedkilder fra Vest- og Nord-

Fig. 4. Maria og Jesusbarnet. Træudskæring i Roskilde Domkirke, ca. 1413-23.

europa fra 1100-tallet og ind i 1600-tallet. I Frankrig menes fremgangsmåden at have været kendt allerede i 800-tallet. Flettet linde /båndlinde med fletteform (type II) kendes fra billedkunsten overalt i Europa i samme periode, mens diagonal og vandret båndlinde (type III), tidligst kan finde belæg fra 1400-tallet og fremefter. Sidstnævnte har tilsyneladende været en senere og mere enkel form for båndlinde og blevet udviklet på baggrund af denne.

Et eksempel på korslinde kan ses i Østerlars kirke, dateret til ca. 1325-40. Kalkmaleriet forestiller Jesusbarnet kort efter fødslen, Maria ligger endnu i barselsengen og Josef har taget ophold udenfor. (Fig. 3)

Et eksempel på båndlinde kan ses i en træudskæring på en korstol i Roskilde Domkirke, også her forestiller afbildningenn Maria og Jesusbarnet. (Fig. 4)

Brugen af svøb og linde

Disse fremgangsmåder til spædbørns svøbelin blev benyttet af alle stænder gennem hele middelalderen. Svøbelinet var praktisk på flere måder. For arbejdende kvinder var denne metode med at svøbe børnene i lin, især praktisk. F.eks. krævede barnet, ikke konstant pasning og moderen kunne så have hænderne frie til fysisk arbejde. (Fig. 5)

En anden af grundene til man

anvendte svøb langt op i tiden – nogle steder næsten op til vore dage, var bl.a. fordi man anså det for at være sundt og fornuftigt. Man mente f.eks. at helt små børn, der ofte var urolige og sprællede, nemt kunne komme til skade, hvis man ikke sikrede dem med lærredsvøb. Derudover holdt det barnet tørt, mere renligt foruden varmere end med tøj og tæppe.

Intet tyder på at børnene tog skade af denne fremgangsmåde, og børnene lærte senere hen at gå ligeså nemt som andre børn. I mange samfund, som f.eks. i antikken, blandt syd-amerikanske indianere og stammer i mellemøsten, anvendte man linde og svøb med henblik på at omforme barnets lemmer, ændre kranie- og kropsform til et bestemt ideal, men intet tyder på at svøb blev brugt med det sigte i middelalderens Europa. Her brugtes svøb og linde snarere fordi man som sagt mente det var til gavn for børnenes ve og vel.

En engelsk forfatter ved navn Walter de Bibblesworth, skrev i slutningen af 1200-tallet en art vejledning eller "opdragelsesborg" til foreldre og børn. Om spædbørn skrev han bl.a.:

"Så snart barnet er født må det svøbes i lin, læg det i dets vugge for søvn og lad Jeres amme eller terne vugge det til ro."

Der findes ingen sikre angivelser for hvornår barnet skulle lægge lindet, men i samme værk af Walter de Bibblesworth, hedder det at børn skal fries for linet indimellem, så de kan lære at kravle før de går. Dette må vel betyde at man allerede omkring etårsalderen eller lidt før, lindede lidt på svøbet og kun anvendte det når nødvendigt. I en gengivelse fra Skibby kirke af en ammende Eva med Jesus-barnet fra ca. 1325, er Jesus iført en let gevandttagtig kjortel eller svøb med hætte til, men uden linding og bånd. (Fig. 6)

Svøbet var fortrinsvis af hørlærred eller uldklæde eller uldstof foret med hør. Uldklæde var praktisk fordi den lanolinholdige uld virkede fugtogsugende og følte tør mod huden. Det var altså et tidligt eksempel på en praktisk ble, der kunne holde barnet tørt. Derudover var uldklædet varmt og lunt for et lille barn. Alligevel må uld have følt kradsende og ubehageligt på den fine barnehud, og foring med eller

Fig. 5. Spindende Eva med spædbarn i svøb. Kalkmaleri fra Østofto kirke, ca. 1380.

Fig. 6. Eva ammer Jesusbarnet. Kalkmaleri i Skibby kirke, ca. 1325.

Fig. 7. Flugten fra Ægypten. Kalkmaleri i Elmelunde kirke, ca. 1480.

undersvøb af hørlærred blev derfor anvendt i stor udstrækning – også selvom lærredet ikke stod mål med uldens praktiske kvaliteter.

Svøbet kunne således bestå af mange lag stof, der blev lagt ovenpå hinanden i bestemt rækkefølge.

I en af den hellige Birgitta af Vadstenas åbenbaringer, den såkaldte fødselsvision nedskrevet i 1370-erne, beskriver Birgitta Jesus-barnets svøbelseslin. Skønt åbenbaringen omhandler Marias fødsel af Jesus-barnet mange århundreder før, så er det Birgittas samtids spædbarnpleje, der beskrives: "Derpå tog hun to små stykker stof af linned og to af uldklæde, rene og fine, som hun havde taget med sig for at kunne klæde barnet på, når det var født. Hun havde desuden to andre små stykker linned til at lægge om barnets hoved. Hun lagde det alt sammen ved siden af sig, så hun kunne tage det, når der blev brug for det."

Efter Jesus' fødsel beskrives hvordan Jomfru Maria svøber den nyfødte i stofstykkerne: "Derpå svøbte hun ham, først med stykkerne af linned og bagefter med uldstykkerne. Med

bånd, der var syet til de fire ender i det yderste uldklæde, snørede hun tøjet omkring hans krop og arme og ben. Til sidst lagde hun de små linnedstykker om barnets hoved."

I denne kilde hører vi for første gang mere præcist om svøbets opbygning, bl.a. at strimler kunne være påsyet det øverste svøbs fire hjørner og foldes omkring barnet. Birgitta selv havde stort kendskab til spædbørns pleje og beklædning; hun blev mor otte gange og formodentlig kendte hun til denne fremgangsmåde fra sit eget liv.

For særligt fornemme folks børn kunne hørlærred og uld ofte være udskiftet med silke og brokade, men helt undvære den praktiske uld og lærred har man næppe kunnet. I mange afbildninger af Maria i barselsseng, ses Jesus-barnet klædt som et fyrsteligt barn i guld- og sølvindvirket linde af kosteligt stof. I Elmelunde kirke ses Jesusbarnet klædt i svøb med linde i form af fine, dekorede bånd. (fig. 7)

Blebørns dragtskik er kun sjældent beskrevet i samtidige skriftlige kilder, men i sjældne tilfælde kan vi

Fig. 8. Spindende Eva med svøbelsbørn. Kalkmaleri fra Kirkerup kirke, midten af 1300-tallet.

alligevel finde enkelte vidnesbyrd om spædbørns svøb. I et norsk regnskab over forskellige ejendele, bl.a. klædedragter og smykker, finder vi også et par enkelte svøb for spædbørn omtalt. Regnskabet tilhørte en fornem norsk adelsfamilie og oversigten over deres fornemme ejendele blev nedskrevet i 1366. Ifølge regnskabet fandtes et barnelin af hørlærred, der havde indsatte pynstestykker af silke. Barnelinet omtales linlok og er måske en art lille svøb eller lærredstykke. Det indsatte pynstestykke af silke, var af en slags fletværk, måske har det været syet på bryststykket som dekoration. Samme sted omtales to fornemme svøb og et tæppe til et spædbarn, begge var af silke med indvævet sølv- eller guldtråd og sammen med dem nævnes en lille barnehue og to silkepuder.

I utallige afbildninger fra middelalderen kan man finde gengivelser

af spædbørn i svøb og linde, ofte dækket helt af stoffet, der udenom er ombundet med bånd. Både fornemme folks og fattigfolks børn er afbildet på denne måde.

I et kalkmaleri fra Kirkerup kirke fra ca. 1325-50, der forestiller den spindende Eva, ses Eva omgivet af sine små børn. På skødet har hun to lindebørn med kun ansigtet fri. To lidt ældre børn står ved hendes side, de er begge nøgne mens endnu to svøbebørn kan ses i en vugge.

Eva har i denne afbildning pludselig fået flere børn end hun plejer og fire blebørn på én gang er noget voldsomt, men man kan sagtens se det praktiske i fremgangsmåden med at svøbe børnene i linde. Moderen har armene fri til at spinde, mens børnene ligger roligt på hendes skød. Evas blebørn er afbildet helt efter tidens ånd og tro på det praktiske linde. (Fig. 8)

Indisk tema på Middelaldercentret

Mønstre og syteknikker diskuteres på systuen i Delhi.

Peter Vemming
Centerleder, Mag. Art
Middelaldercentret

Næste sæson vil man i centrets butik kunne finde et hjørne med indiske varer og hvorfor nu det ?

Middelaldercentrets mangeårige projekt med middelalderligt krudt og kugler førte jo centrets folk til

Bengalen i Indien for at finde og dokumentere tidlige lokaliteter hvor der var udvundet salpeter til krudtproduktion. Dette lykkedes over al forventning og i år var centret ude for at færdiggøre projektet og få de sidste løse ender på plads.

Indien er kendt for mange ting og specielt for sine tekstiler. Med på Galathea holdet var centrets skrædder Jette Mygind, som her fandt tekstiler af en kvalitet, der var meget tæt på de middelalderlige tekstiler. Det lykkedes at starte et samarbejde med den indiske tekstilekspert; Nirmal Gupta, som på centrets anvisning har ladet sy en række middelalderlige kjoler og dragter til centret – rekonstruktioner som centret glæder sig til at vise frem næste sæson på feltet.

Da centrets folk var i Indien i 2007 købte vi samtidig en masse ting ind til museumsbutikken, så i sæsonen 2008 kan vi forhåbentlig – hvis alt går vel - præsentere et lille stykke Indien for publikum og samtidig markere slutningen på et meget spændende forskningsarbejde, der har bragt centrets fagfolk langt omkring i Verden for at lokalisere de gamle udvindingsteder for råmaterialer til krudtproduktion.

Den første dragt sys på systuen i Delhi!

Begynderkurser i 2008

For at blive frivillig på Middelaldercentret skal man have gennemgået et begynderkursus hvor man tilegner sig en basal viden om middelalderen og lærer at agere i middelalderbyen Sundkøbing.

På kurserne vil man blive introduceret i formidling, historie, kunsten at bo og leve i middelalderhusene, beklædning, etc.

Derudover skal man være medlem af vores støtteforening: Guldborgsund Gildet.

Når man har gennemgået kurset, er man velkommen til at være med som frivillig på Middelaldercentret. Dette koster ikke noget, man får udleveret råvarer til madlavning og man bor i middelalderhusene, typisk en uge fra lørdag morgen til fredag eftermiddag. Der er mulighed for at leve helt autentisk på middelaldervis eller kombinere med lidt moderne faciliteter: Der er der nutidige bade- og køkkenforhold "bag kulisserne".

KURSUS DATOER:

8-9 MARTS 2008 OG 5-6 APRIL 2008

Tid: Kurserne starter lørdag kl. 9.00 og slutter søndag kl. 16.00

Tilmelding til helle@middelaldercentret.dk eller 54861934 senest 14 dage før kursets afholdelse. Tilmelding er bindende.

Det er muligt at blive indkvarteret fredag aften mellem kl. 18.00 og 19.00, men det skal meddeles forinden til Helle på helle@middelaldercentret.dk eller 54861934 i kontorets åbningstid.

Mødested: "Det hvide hus" Middelaldercentret, Ved Hamborgskoven 2, Sundby L, 4800 Nykøbing F. Tlf. 54861934

Undervisningslokale: Administrationsbygningen, Ved Hamborgskoven 4.

Indkvartering: På gæsteværelserne. Med plads til fem pers. i hvert værelse. Husk at medbringe soveposer, dyner, håndklæde etc.

Forplejning: " Det hvide hus "

Morgenmad og frokost: Lørdag og søndag

Aftensmad: Lørdag aften.

Der vil være kaffe og kage samt frugt i pauserne under kurset.

Vand, øl og vin kan købes.

Deltagerne skal selv rydde af og vaske op efter måltiderne.

Praktiske råd: Husk varmt tøj og terrængående fodtøj.

Pris: 400.- kr pr. deltager. Tilmelding er bindende.

Deltagere: Kurserne er for alle interesserede voksne, børn fra 14 år kan deltage sammen med en voksen. Max. Antal deltagere pr. kursus 20 pers.

Mindre børn er velkomne i sæsonen sammen med forældre som har gennemgået et begynderkursus.

Program

Lørdag

Kl. 8.00 Morgenmad i " Det hvide hus "

Kl. 9.00 Samling og velkomst i Administrationsbygningen.

Kl. 9.30 Middelaldercentrets historie.

Kl. 10.00 Praktiske oplysninger for frivillige på Middelaldercentret

Kl. 11.00 Klædedragter.

Kl. 12.00 Frokost i " Det hvide hus "

Kl. 13.00 Rundvisning i Sundkøbing.

Kl. 13.30 Ridderturneringer.

Kl. 14.30 Europa 1398.

Kl. 15.00 Kaffepause.

Kl. 15.30 Handel/Handelsvarer i middelalderen.

Kl. 16.30 Intro til aftenens aktiviteter

Kl. 18.00 Aftensmad, " Det hvide hus "

Aften: hygge og faglig snak, der er en ansat fra centret til stede.

Søndag

Kl. 8.00 Morgenmad, " Det hvide hus "

Kl. 9.00 Samling i Administrationsbygningen.

Kl. 9.00 Borgerne i Sundkøbing

Kl. 10.00 At bo i et middelalderhus.

Kl. 11.30 Frokost, " Det hvide hus "

Kl. 12.30 Børn og voksnes vilkår i middelalderen

Kl. 13.30. Religion. Kirken i middelalderen, tro og overtro

Kl. 14.30 Kaffepause.

Kl. 15.00 Spørgsmål, evaluering og afslutning.

Kanonstøbning

*Peter Vemming
Centerleder, mag.art
Middelaldercentret*

For 5 år siden lavede Middelaldercentret en kopi af verdens ældste kanon – den såkaldte Loshult kanon, fundet i Skåne og dateret til begyndelsen af 1300 tallet. Forskningen har altid regnet disse tidlige kanoner for lidet effektive og kun egnede til at skræmme fjenden med bulder og brag, men testforsøg med krudt lavet efter originale opskrifter gennemført i samarbejde med Varde Artilleriskole, viste at disse gamle våben faktisk var ydest velegnede og effektive i en krigssituation, specielt mod avancerende rytteri og fodfolk.

Det lykkedes således middelaldercentret at vise, at man allerede tidligt kendte til krudtopskrifter som var fuldt på højde med nutidens. På trods af dette, tog det over 150 år før de nye krudtvåben vandt fuld indpas på krigsskuepladserne i Europa. Nok kendte man til effektive krudtopskrifter, men det var vanskeligt at sikre stabile leverancer af råmaterialer. Svovl skulle man hente i vulkanske egne såsom Island eller Sicilien og salpeteret kom i begyndelsen fra Bengalen i Indien.

Middelaldercentret har bla. ved deltagelse i Galathea 3 ekspeditionen dokumenteret de fleste af de steder

Oven opbygges en tidlig morgen ved centrets museumshavn.

i verden hvor der i historisk tid var omfattende udvinding af råstoffer til krudtproduktion og centret er gennem de mange testforsøg på hærens skydebaner kommet tæt på tidens tidlige artilleri og krigsførelse. Imidlertid er der et punkt, hvor der endnu mangler en del viden:

Loshult kanonen var støbt i bronze i en særlig teknik der hedder "cire perdue" – tabt voks. Teknikken er ældgammel og vanskelig at udføre. Det støberi der lavede centrets kopi af Loshultkanonen mestrede ikke denne teknik, de måtte støbe kanonen helt og bore løbet ud.

Centret har altid været ked af, at denne kanon ikke blev støbt på den rette måde – det ville næppe have haft indflydelse på testresultaterne, men rekonstruktionsforsøget ville have været mere autentisk hvis det var sket på rette vis.

På Moesgaard museum gennemførte rekonstruktionsafdelingen for nogle år siden støbningen af en middelalderlig kirkeklokke.

Klokkestøbningen var et særdeles krævende arbejde og skete på grundlag af en meget detaljeret beskrivelse af klokkestøbning, som den tyske munk Theophilus nedskrev for omkring 900 år siden. Her finder man oplysninger om fremstilling af støbeform, opbygning af smelteovne til klokkemalmen og vejledning i selve støbeprocessen.

Selvom Theophilus' beskrivelse er udførlig, rummer teksten flere uklarheder, og det var derfor nødvendigt for rekonstruktionsafdelingen at gennemføre en række forsøg, der omfattede opbygning af støbeforme og smelteovne samt gennemførelse af støbeforsøg.

Den 100 kg tunge klokke, som blev resultatet af anstrengelserne og de mange forsøg, kan i dag ses i Moesgaards museums Stavkirkes klokkestabel. Beslagene, som klokken hænger i, er kopier af norske ophæng fra middelalderen.

Middelaldercentret henvendte sig

til klokkestøberne fra Moesgard og spurgte om de havde mod på at støbe en sådan lille bronzekanon, dvs. forsøge at efterligne de middelalderlige bornzestøbers håndværk. De tog mod udfordringen og i dagene 11-12 august blev der støbt 4 bronzekanoner af Loshult-type på Middelaldercentret, til stor glæde for de mange museumsgæster som den dag besøgte centret. Processen kan følges på billedserien.

Cire perdue – kanonens form formes i voks og dækkes af en tyk lerkappe. Voksen smeltes ud af bunden af formen gennem nogle særlige kanaler. Der opstår et hulrum. Heri hældes den varme bronze. Når formen er nedkølet fjernes leret og støbekanter og kegler mejsles væk.

En gennemsåret kanonform, hvor man kan se kanonen opbygget i voks.

Ovnen bygges af ler blandet med hestemøg.

To kanonforme varmes igennem inden støbning og for at brænde de sidste voksrester ud.

Først brændes ovnen igennem med rent trækul – dette tager et par timer.

Temperaturen stiger jævnt i ovnen jo mere der arbejdes med bælgene. Når ovnen er brændt igennem første gang fyldes den igen med trækul med lag af bronze.

Der støbes.

Kanonen renses – den store støbekegle ses tydeligt.

Den færdige kanon.

En arkæologisk udgravning af et eksperimentalarkæologisk forsøg

Hele forsøget blev fulgt af arkæologistuderende **Lars Sass Jensen** (fra Afd. for Middelalder- og Renæssancearkæologi, Institut for Antropologi, Arkæologi og Lingvistik, Aarhus Universitet, Moesgård) med henblik på at lave en eksperimentalarkæologisk undersøgelse af forsøget, set med en udgravers briller.

Hele forsøget er selvfølgelig dokumenteret i skrift, fotos og film, men hvad sker der, når støbningen er afsluttet?

Efter forsøgets afslutning blev ovnen nedbrudt og Lars Sass Jensen vil nu følge og dokumentere den nedbrydningsproces, der sker med ovnen.

Stedet, hvor ovnen var, vil derfor senere blive udgravet og registreret.

Resultaterne vil kunne bruges til sammenligninger med arkæologiske udgravninger af middelalderlige ovne.

På den måde kan vi få mere viden om de middelalderlige støbeprocesser.

Resultaterne vil blive fremlagt på centrets hjemmeside.

Sidste Nyt fra Hinsides Graven!

Kåre Johannessen
Museumsinspektør
Middelaldercentret

Når man tager i betragtning, hvor store huller der er i vores samlede viden om hverdagslivet i middelalderen (og der er trods alt temmelig store hvide områder i kortet over f.eks. bondens og daglejerens vilkår og forhold i middelalderen) kan det næsten synes påfaldende, hvor meget vi ved om noget så luftigt som spøgelse. Selv om meget naturligvis er kendt, så hersker der selv i dag en voldsom uenighed blandt forskere om landbefolkningens vilkår, og stor usikkerhed om deres levestandard, arbejdsbyrder, frihedsgrader, osv. Det er lige før, vi ved mere om dem som døde end som levende!

Spøgelse er nemlig et fænomen, der er ganske godt belyst i det skriftlige kildemateriale. Dette skyldes naturligvis, at hvor bønder i levende live har været relativt uinteressante for kirken – der jo stod bag langt de fleste skriftkilder – så var de som hvileløse ånder straks mere spændende, og ofte tilmed nyttige. Spøgelse er i sagens natur afdøde, og dermed bevæger selv noget så simpelt som en bonde eller en daglejer sig jo ind på kirkens kerneområde: det sjælelige. Enhver spøgelse-historie handler om én, der er trådt over i *den Anden Verden*, der pr. definition har kirkens særlige interesse.

Middelalderens spøgelsehistorier er da også interessante derved, at de i modsætning til moderne ditto næsten altid er positive overfor

spøgelset. Spøgelset er ikke ondt, men snarere en stakkel, der trænger til hjælp fra de levende (eller, nærmere bestemt, kirken). Som regel er det sjælene af afdøde mennesker, der har ført et syndigt levned, og som derfor i døden straffes for deres onde gerninger. Der er sjældent nogen grund til at frygte spøgelse, selv om de kan se gruopvækkende ud og opføre sig mere end almindeligt anmassende.

Handlingsforløbet i middelalderens spøgelsehistorier er i hovedtrækkene gerne nogenlunde identiske, og falder i fem faste faser:

- 1) Et spøgelse hjem søger en levende, der skræmmes fra vid og sans.
- 2) Den levende påkalder sig Guds beskyttelse, og byder spøgelse at tale.
- 3) Spøgelset – der først kan tale når det bliver pålagt det i Guds navn – gør rede for sine mange synder (eller, sjældnere, for den uret det har lidt) og instruerer den levende i, hvilke bønner og kirkelige handlinger der skal til, for at afhjælpe dets plager.
- 4) Den levende henvender sig til kirken, og fortæller om sin oplevelse. Kirken iværksætter de nødvendige handlinger.
- 5) Spøgelset træder ind i Paradis, og alle lever lykkeligt til deres dages ende.

Det er ikke vanskeligt at se det pædagogiske formål med denne type historier. De handler om, hvor uundværlig kirken er, de indskærper for de levende, at uden kirkens formelle assistance er vejen til den

De kirkelige handlinger som dåben og den sidste olie blev opfattet som helt nødvendige for frelsen

En illustration fra Dantes "Guddommelige Komedie", der dog også illustrerer hvordan man forestillede de døde rejse sig som konkrete, fysiske størrelser

Fra Hertugen af Berrys Tidebog - en hær af dødnings angriber de levende

Evige Lykke definitivt lukket. Det er med andre ord en slags propaganda for den middelalderlige romerkirke. Men det er interessant, at der tilsyneladende gemmer sig et paradoks i dette, et slags smuthul i den guddommelige orden; hvis sjælene martres og plages efter døden, så må det jo (ifølge kirkens logik) være med god grund. De er syndere, de har fortjent deres plager. Men samtidig kan man altså unddrage sig sin retfærdige straf ved så at sige at lave "åndelige hundeøjne" til de levende.

At den slags historier i oprindelsen er blevet til i kirkelige kredse kan ikke overraske. Ophavsmændene til, eller i hvert fald nedskriverne af langt størstedelen af de bevarede fortællinger, er munke. Men det betyder ikke nødvendigvis, at der kun er tale om gusten propaganda; spøgelseser i mange tilfælde blevet opfattet som fuldstændigt reelle, virkelige fænomener, hvis eksistens så er blevet forklaret ud fra kirkelige dogmer og opfattelser. I øvrigt findes der også et antal spøgelseshistorier, der ikke passer ind i denne skabelon, og som ikke umiddelbart giver mening som munke-PR; der er

bevaret fortællinger om hovedløse spøgelsesænder (rap-rap-bøh...!?!), ansigtsløse æsler og andre besynderligheder, som ikke uden videre lader sig forklare som moralske fortællinger.

Særligt bemærkesværdige er de ofte forekommende beretninger om hele flokke af afdøde sjæle, der vandrer omkring blandt menneskene, usete af de fleste. Tilsyneladende har der eksisteret en forestilling om, at afdøde sjæle spadserede formålsløst rundt i den jordiske verden. Enkelte kilder siger endog, at særligt udvalgte mennesker (levende, altså) var i stand til at kommunikere med dem, og endog kunne fungere som "postbude" mellem levende og døde.

Det er i direkte modstrid med kirkens doktrin om at døde hviler i jorden og afventer dommens dag; beretningerne stammer hovedsagelig, skønt ikke eksklusivt, fra det sydlige Frankrig, og kan således være påvirket af det albigensiske kætteri, der mildt sagt var ganske overordentligt kirkeskeptisk. Men det er en sjov detalje, at en af disse "sjæle-budbringere" i en enkelt kilde anbefaler folk at gå forsigtigt på gaden uden at svinge for meget med armene, for ikke at komme til at vælte de usynlige spøgelses der myldrer i stort tal omkring dem!

I dag er spøgelses og gengangere nærmest synonyme, som man ikke skelner imellem. Men i middelalderen var der et tydeligt skel; i modsætning til spøgelses, der er rene åndevæsner uden krop, var gengangere fysiske væsner, det var simpelthen vandrende lig. Og i modsætning til spøgelseserne er gengangere altid onde, altid destruktive. Spøgelses er sjældent fjendtlige og endnu sjældnere farlige, men gengangere er i høj grad et usundt bekendtskab; fortællinger om vandrende kadavre kendes fra hele Europa i middelalderen, men er tilsyneladende noget overrepræsenteret i Skandinavien. De islandske sagaer har mange beretninger om dødnings, der hjem søger de levende, med død og ulykke til følge. Spøgelses kan manes bort ved på den ene eller den anden måde at få deres synder tilgivet, men gengangere skal dræbes en ekstra gang, deres fysiske krop skal tilintetgøres. Ofte gøres dette ved at hugge deres hoveder af og snitte hjertet ud, og

af og til at ramme en pæl gennem hjertet. Til slut brænder man hele kadavret, og spreder asken for alle vinde.

I nogle få, sjældne tilfælde forekommer gengangeren måske ikke egentlig ond, det virker snarere som om vedkommende blot ikke helt har opdaget at han er død. Disse gengangere fortsætter blot deres virke fra livet, men dog altid kun de virkeligt onde og negative gøremål; således beretter en kilde f.eks. om en død, der gennem livet havde bedrevet incest med sin egen datter, hvilket han så ufortrødent fortsatte med efter han var død – til datterens udelte mishag, må man antage (!)

Vampyren er endnu en fast spiller i gyserfortællingernes farverige holdopstilling. Der findes i dag et virvar af mere eller mindre veldokumenterede myter om vampyren (der i øvrigt har fået en vældig opblomstring med internettets fremkomst). Somme mener, at vampyren er en ældgammel legende med rødder i Østeuropa tilbage før middelalderen, mens andre mener at figuren som sådan kun kan føres tilbage til Bram Stokers roman *Dracula* fra 1897. Ingen af delene er helt sande; det er korrekt, at den blodsugende døde kendes i middelalderen, men det er også korrekt at dén form, vi i dag kender vampyren i, ikke kan føres meget længere tilbage end til Stoker. Der er ikke meget kappeklædt selskabsløve over middelalderens vampyr, og dét skær af dragende, farlig mystik, der tager så heftigt over Hollywoodfilm, har i hvert fald ikke mange lighedspunkter med 13- og 1400-tallets blodsuger.

Den valakiske 1400-tals fyrste Vlad Tepez, der gerne anføres som *Draculas* historiske forbillede, blev i samtiden tillagt snart sagt alle tænkelige negative egenskaber, men bemærkelsesværdigt nok er vampyrisme én af de få gerninger, han ikke beskyldes for.

Der kendes meget få middelalderlige beretninger om vampyrer, men fælles for dem er, at vampyren i grunden blot er en specialiseret genganger; vampyren er et halvt opløst lig, og oftest dræber den flere mennesker ved almindelig voldelig adfærd end ved at suge deres blod. En enkelt kilde anfører endog, at

vampyrens mest dødelige våben var hans stank – lugten af lig i gaderne spredte sygdom, og det er denne sot, der er skyld i langt de fleste ofre. Overnaturlige væsner holder nu engang mest af nattens mørke, men vampyren er ikke bundet af natten. Den kan sagtens optræde i dagslys, og der er ikke noget der antyder at et krucifiks skulle have mere effekt på den end alle mulige andre hellige remedier.

Ligesom vampyren er også varulven ganske velbeskrevet i middelalderens tekster. Og ligesom vampyren har varulven kun en sporadisk lighed med vore dages populærfeststillinger. Varulve er ikke "smittfarlige", man bliver ikke selv varulv af at blive bidt af én; og i øvrigt er det forholdsvis sjældent, varulve angriber mennesker.

Skildringerne af varulve i det 12. – 15. århundrede er generelt ikke negative. I langt størsteparten af fortællingerne er varulven en positiv skikkelse, oftest en adelsmand der har den særlige evne, at han kan antage ulveham. I praksis anvendes denne evne mest som en slags "udvidet fritidsbeskæftigelse", hvor adelsmanden periodevis muntret sig med at gå på jagt i skovene i ulveskikkelse, normalt uden at gøre skade eller true mennesker. Ikke sjældent er varulven sågar fortællingens "offer", hvor én eller anden bevidst anvender vedkommendes egenskab til at gøre skade på varulven selv, f.eks. ved at gemme hans klæder, så han ikke kan skifte tilbage til menneskeskikkelse.

Også varulven er kendt fra Nordisk område; i *Völsungesagaen*, der er nedskrevet omkring år 1200, berettes således om helten Sigmund, der ofte tager i skoven med sin søn, hvor de i ulveham går på jagt sammen (ganske vist kaster Sigmund & Søn sig gerne over mennesker, hvilket er atypisk, men det ER trods alt en nordisk saga med rødder i vikingetiden; lidt skæg må man vel have...)

Hen mod slutningen af middelalderen indtræffer der tilsyneladende et holdningsskift til varulven. Efter ca. 1500 handler historierne i stadig stigende grad om drab på mennesker, og varulven bliver en figur, der bortfører og æder folks børn. Der kendes flere veldokumenterede retssager mod angivelige varulve

En middelalderlig dødsscene. Døden optræder som en knokkelmand, på én gang en antropomorf manifestation og et meget konkret væsen

Fra et senmiddelalderligt gravmonument. Middelalderen nærrede en lidt morbid fascination for død og opløsning

fra det 16. århundrede, der i regelen endte med henrettelse. Allerede omkring år 1600 var man dog begyndt at se disse (påståede) ulvemennesker som psykisk syge, hvorfor man i det store og hele holdt op med at brænde dem.

I øvrigt er det karakteristisk, at middelalderens varulv – ligesom vampyren – ikke er hæmmet af alle de "klassiske" forestillinger. Månens faser spiller ikke den allerringeste rolle, de jager lige så gerne om dagen som om natten, og sølvkugler er ikke noget specielt godt våben mod varulve (og i øvrigt ville en sølvkugle til en håndkanon blive temmelig kostbar, al den stund de som regel er temmelig store!)

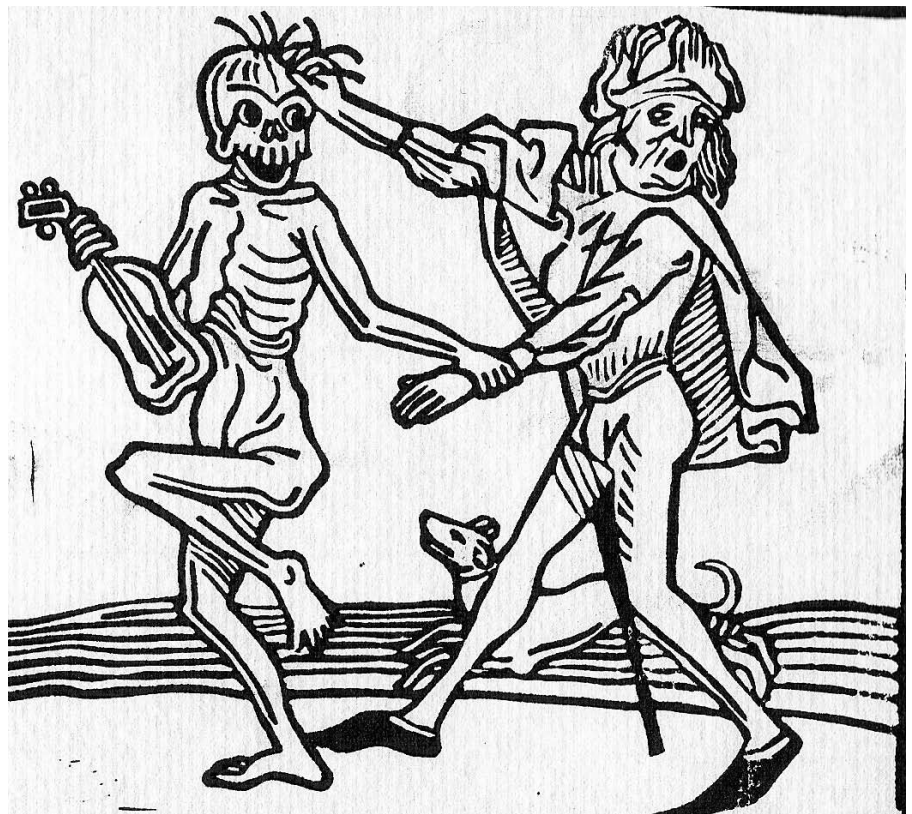
Generelt er det værd at bemærke, når man beskæftiger sig med spøgelse, gengangere og alle de andre fornøjelige fantasivæsner, at de netop ikke må betragtes som "overnaturlige". I hvert fald ikke, hvis man forsøger at forstå dem på middelalderens præmisser. Det er selvfølgelig sandt, at de hører til kategorien af ikke-eksisterende væsner, at de i moderne forstand må betragtes som overtro. I samtiden har man ikke skelnet mellem tro og overtro (hvilket i øvrigt er en absurd og meningsløs skelnen, også i dag), men i virkeligheden har man også kun i meget begrænset omfang skel-

net mellem tro og viden; spøgelse, ånder og andre fantasivæsner er alle blevet opfattet som fuldstændigt reelle eksistenser, fuldt ud så virkelige som levende mennesker og dyr.

Ganske vist var det selvfølgelig langt fra alle, der faktisk havde set et spøgelse eller mødt en varulv, men vor tids kritiske tilgang til virkeligheden ligger fjernt fra middelalderens verdensopfattelse. En kilde behøvede langt fra den samme dokumentation for at blive regnet for troværdig og pålidelig, som vi i dag forventer. Ofte var det fuldt tilstrækkeligt at henvise til "gode og troværdige mænds vidnesbyrd", selv uden at disse mænd blev navngivet. Og når alt kommer til alt, så er vi jo også i vor tid ganske mange, der tror fuldt og fast på ting, vi ikke ved selvsyn har konstateret; ikke mange danskere har f.eks. været i Ulan Bator, men alligevel er det vel de færreste, der vil benægte Mongoliets eksistens...?

Denne artikel er et sammendrag af en ny titel i Middelaldercentrets serie af små, grå hæfter, der planlægges at udkomme ved sæsonåbningen 2008. I dette hæfte er redegørelserne mere uddybende beskrevet, forsynet med citater fra kildepassager og henvisninger. Interesserede læsere henvises til dette hæfte og de deri anførte værker for videre studier.

Bloktryk fra 1400-tallet. Egentlig ment som en påmindelse om livets forgængelighed, men også en glimrende illustration af, hvordan man forestillede sig gengangere vandre mellem de levende.

Lægeurter er levende fortidsminder

Sundkøbing er en "kopi" af en middelalderby, der ikke har eksisteret. Huse, redskaber og dragter er rekonstruktioner eller kopier efter fund af middelalderlige genstande, skrifter og billeder. Kun ét sted kan man se den "ægte" vare, nemlig i haverne med læge- og krydderurter!

Inga Rasmussen
Aase Olesen
Middelaldercentrets lægeurtehøve

Urterne har formentlig heller ikke vokset lige her, men de har levet og overlevet fra middelalderens klostre, hvortil mange af dem kom sammen med munke og nonner.

Nogle planter har været dyrket og brugt uafbrudt fra dengang til i dag, andre "glemte" planter er dukket op af jorden som frø, der har overlevet i århundreder ved herregårde, klostre og kirkegårde. I modsætning til andre fortidsfund er de ikke blevet indsamlet og opbevaret i montre på museer, men nærmest blevet betragtet som besværligt "ukrudt", som helst skulle luges væk eller i vore dage sprøjtes væk.

Sammen med gamle beskrivelser af urternes betydning for middelalderens mennesker er de således levende og livskraftige fortidsminder.

Fra oldtidens Grækenland over Rom og Bagdads videnskabelige biblioteker har den europæiske viden om planternes medicinske værdi nået os med kristendommens indførelse i Danmark. Klostrenes munke og nonner var den tids lærde, læger, sygeplejersker og apotekere. Den første egentlige læge var Henrik Harpestreng, der døde i 1244. Han var uddannet i medicin på universitetet i Salerno i Italien og var kongens livlæge. Han blev kendt ud over landets grænser for sin dygtighed og for sine urtebøger, som siden er blevet brugt i mange hundrede år.

I Dansk biografisk Lexikon kan man læse, at "Henrik Harpestrengs danske lægebog fra det 13. århundrede" ikke er nogen egentlig lægebog, men kun en urtebog, en stenbog (om ædelstenenes helbredende kræfter) og en lille bog om kogekunsten. I andre af hans håndskrifter findes der

en virkelig lægebog, der omhandler de forskellige sygdomme og de midler, som kunne anvendes imod dem. Hans skrifter er oversættelser og bearbejdelser af ældre latinske forfattere.

Læsningen af de gamle urte- og lægebøger giver et billede af de sygdomme og andre plager, som middelaldermennesket har haft at slås med i dagligdagen og i livets alvorligere kriser ved ulykker, død og fødsler.

Hårdt fysisk arbejde, lange arbejdsdage, mangel på rent drikkevand og alskens plager i form af rotter, mus, lopper og lus var almindelige levevilkår.

Den viden, vi i dag har om sygdommes natur og om smitteveje, var stort set ukendt. Sygdom måtte opfattes som Guds straf eller som resultat af hekseri eller andre onde kræfters spil. Derfor måtte man ty til den overleverede viden om de helbredende planter, som den gode Gud havde ladet gro frem og som gennem deres bladformer og safter angiver, hvad de kan bruges til. "Signallæren" betyder f.eks., at planter med rød saft i stænglerne er godt for blødende sår, at en plante med plettede blade er godt for lungerne, og at planter med leverformede blade kan afhjælpe leversygdomme.

Derudover havde man munke og nonners medikamenter at ty til. Viden om planternes medicinske virkninger var vandret fra kloster til kloster og spredte sig til befolkningen og tilsat elementer af, hvad vi i dag ville kalde ren overtro eller magi.

I de følgende eksempler er valgt planter fra lægeurtehøven, som både kan siges at have en egentlig medicinsk virkning samt en form for magisk virkning, - en skelnen, som formentlig har været helt ukendt for middelaldermennesket.

Skovmærke (Bukar) *Asperula odorante*

Skovmærke er først og fremmest kendt for sin duft og anvendes til at fordrive "ond" og dårlig lugt. Selv i tørret tilstand beholder den sin duft, og derfor hænger vi tørrede kranser op i husene. Men får de tørrede kranser fugt, bliver de giftige.

Skovmærke er en ældgammel lægeplante og forårsbebuder, tilagt mystiske kræfter, i Tyskland "Waldmeister", i hedensk tid helliget guderne, senere blev det jomfru Marias urt.

Afkog af den styrker maven, hjælper for en syg lever og er blodrensende.

Udtræk af skovmærke i vin er godt for hjertet, og som te kan den bruges til fodbad mod ømme fødder. Bundet under fødderne på barselskvinden letter den hendes fødsel.

Når man koger tørrede skovmærker med smør, kan man bruge det som salve på sår, forfrysninger, køers ømme yvere, bulne fingre og sprukne brystvorter.

Planten er god mod hundegalskab, beskytter mod onde tanker og tiltrækker alfer.

Jernurt *Verbena officinalis*

Navnet: Stængelen er sej og rustrød, og planten kan læge stiksår eller gøre usårlig. Saft eller udtræk af planten hjælper for alle sygdomme, bl.a. gulsot, giftige bid, udvækst i ørerne, blæresten, hovedpine og smertende tand.

Vinafkog mod epilepsi, i salve mod smertende øjne.

Men jernurts virkninger er så stærk, at man slet ikke behøver at lave udtræk af den: Man kan nøjes med at hænge planten om halsen. Så falder håret ikke af, og man kan uden risiko gribe om giftige orme og slanger. Man bliver ikke træt på rejse, og hvis man holder den i hånden, kan man opnå alt, hvad man ønsker sig.

Bare et enkelt blad beskytter mod hekseri og kugler, lukker alle låse op og giver held i spil.

En kvist bundet i hestens hale får den til at rende hurtigt; bindes kvisten i pilen rammer den bedre sit mål.

Opiumsvalmue *Papaver officinalis*

Er dødeligt giftig med blåviolette eller hvide blomster. Opium tappes af den umodne frøkapsel.

Opium giver søvn, er beroligende, smertestillende mod ørepine,

tandpine, hovedpine, svimmelhed, hævet svælg, hoste, gigt, den "onde ild", blodsot, bylder, betændelse og stiller diarré og kvinders blodflod. Er uundværlig, men vanedannende og farlig i for store doser: i stedet for bedøvelse kan den føre til skindød.

Nogle ammer giver spædbørn, der skriger og ikke vil sove, opium (frø eller sirup fra valmuen), men får de for meget, sover de for dybt og kvæles og dør.

Frøene spirer også efter lang tid, så pludselig kan en mark blive helt blodrød af valmuer. Det skyldes, at valmuer kommer til at gro dér, hvor mænd er slået ihjel.

Man tager desuden vejrvarsler af valmue: når blomsterne lukker sig, bliver det regnvej, – og når valmuerne myldrer frem, betyder det en periode med mange tordenvejr.

Marietidsel *Sibylum marianum*

Marietidsel har fået sit navn ud fra en gammel legende: Under flugten til Ægypten gav jomfru Maria Jesusbarnet die og spildte nogle dråber

af sin mælk på en halvvisse tidsel. Den lavede straks op og havde siden de hvide pletter på sine tornede blade.

Bladene kan spises, efter at tornene er fjernet.

Saft af planten eller de knuste frø kan spises og virker mod sidesting, gift, pest og feber. Som omslag hjælper den mod en syg lever og virker også som brækmiddel.

Sygdomme i brystet, lungerne, milten, nyrerne og livmoderen kan lindres af udtræk af planten.

Bærer en mand marietidslens rod og blade på sig, flygter orme og slanger af vejen for ham. De pulveriserede frø i eddike kan anvendes mod hestes indvoldsorm og gulsot hos kvæg.

Marietidsel og dens frø anvendes mod hekseri, og også køer kan værnes mod hekseri ved at binde Marietidsel sammen med andre planter på deres nakker.

Prikbladet perikon *Hypericum perforatum*

Også kaldet Skt. Hans urt efter Johannes Døbereren. Da hans afhuggede hoved blev båret frem for Herodes' dronning, stak hun en nål igennem den før så løbske tunge.

Hvor det dryppende blod ramte jorden, spirede perikon frem med rød rod.

Efter signaturlæren er den derfor god mod alle sår og alt, der bløder, især stiksår, – det ses af bladprikkerne, som djævelen har lavet med sin fork for at ødelægge den for menneskene.

Hele planten kan bruges, i salver, olier og te. Virker beroligende, uddriver dæmoner ved afbrænding (ved tungsind). Når man vifter med planten eller gnider bladene mellem fingrene, dufter den af røgelse.

Perikon er vanddrivende, krampe- løsnende og smertestillende ved mange sygdomme. God mod ufri- villig vandladning, gigt og kolera. Perikon bruges også til brændevin og bitter. Perikon er så god, at kors- farerne har den med på færden til Jerusalem.

Alrune Mandragora

Navnet: fra tysk "alraun", gotisk "runa" (hemmelighed), - også navn på et mystisk væsen, en spåkvinde. Andre navne er dragedukke, dukke- urt, galgemand, tryllerod, armesyn- derblomst, (roden skal helst opgra- ves på galgebakken under liget af en stakkels synder) og mestermands- rod (=bøddelrod).

Alrune er meget giftig, er søvn- dyssende og bruges til at stille smer- ter ved operation. Alrune bruges også til helbredelse af husdyrs syg- domme

Det vigtigste er plantens rod, der ligner et lille menneske og bruges som talisman.

Når planten skal rykkes op, må man bruge en hund, - dyret mister livet, og man må selv stoppe ørerne til, for hvis man hører det frygtelige skrig fra planten, vil man dø.

Med talismanen kan gøres under- lige gerninger: Med dens hjælp kan man drage alt held fra naboerne og selv blive rig.

Med en dragedukke på sig under tøjet kan en mand vende alle pige- hjerter mod sig.

Matrem Chrysanthemum parthenium

Navnet kommer af det latinske matrix = livmoder. Anvendes mod kvindesygdomme. Planten tygges

mod hovedsmer- ter og blindhed og styrkelse af tænderne. Ind- går i midler for sindssyge, hoste- midler, afførings- middel og med vin og salt mod hjerteonde, dårlig ånde og smerten- de øjne.

Matrem har utallige anvend- elser, men brugs allermest til mensesdrivende fodbad, eller ved at kvinderne sid- der på hug over et dampende afkog. Udvider også efterbyr- den og er godt for "livmoderens opstigelse". Te af den renser for "modersyge" og renser efter ned- komsten, mens saften drikkes mod kolik og ind- voldsorm.

Kvinder af den sangvinske og blodrige type, som bierne helst stik- ker, skal bære en buket matrem, når de går gennem haven, fordi bier hader matrem, som også kan holde fluer og myg ude af huset. En gravid, som lugter til planten, føder barn med rødt hår.

Lugter en pige, der ikke er mø, til matrem, må hun lade vandet.

Mere liv til fortiden

Kåre Johannessen

*Museumsinspektør
Middelaldercentret*

Planlægningen af sæson 2008 er i fuld gang på Middelaldercentret. De overordnede rammer er naturligvis de samme velkendte, men en række nyskabelser og initiativer er indføjet. Først og fremmest vil den **nye turneringebane** åbne nye muligheder for underholdende og festlige turneringer og riddershows; på udvalgte dage vil der således kunne inddrages to herolde i stedet for som hidtil kun én, og dermed bliver det muligt at etablere en langt mere levende, dramatisk og sjov verbal ping-pong mellem herolde. Omgivelserne bliver større og flottere, og komforten for tilskuerne vil blive øget betragteligt med egentlige siddepladser. Endvidere undersøges for indeværende muligheden for på daglig basis at inddrage musik og effekter i langt højere grad end hidtil (læs i øvrigt mere om den nye turneringsbane andetsteds i bladet).

I selve Sundkøbing stad er **brølægningen** under udbedring. Kraftige oversvømmelser i begyndelsen af året, og igen i november måned, ødelagde en del af stenlægningen, fordi det bærende sand blev vasket bort. Disse skader er udbedret, og

i tilgift er der blevet lagt piksten på området foran skrædderhuset på nokken, og foran skomagerens hus i bygaden. Stræderne mellem husene på havnen er blevet nivelleret, drænet og stenlagt, så regnvand fremover lettere trækker bort – og rent visuelt præsenterer gadestrøget på havnen sig tilmed nu langt bedre.

Bag bygadens huse bliver der anlagt en række **haver**, der hører til husene i gaden. Dermed vil strækningen bag træerne der adskiller feltets to dele ikke længere blot være tomt græs, men bliver en aktiv og synlig del af sceneriet. Det betyder, at det gamle hønsehus/tag må fjernes – en anden anvendelse for denne konstruktion er p.t. under overvejelse, muligvis som ramme om en vejerbod med Sundkøbings officielle vægte.

Den gamle **galge** har omsider måttet opgave ævret og er blevet fjernet; stolperne var gennemrådne, og den bliver i stedet erstattet af en ny og større galge på samme sted, konstrueret som en høj trekant i henhold til periodens illustrationer. Dermed bliver det muligt at hænge helt op til otte-ni personer på en gang (men det har vi nu ikke nogen konkrete planer om, folk opfører sig jo i det store og hele pænt).

På formidlingssiden er der bestilt **to små boder** til handel i gaden på havnen, én til grovkøbmanden, og én til farverhuset. I disse boder vil der blive præsenteret et udvalg af de pågældende bygningers produkter, ligesom det planlægges at benytte dem som ramme om forskellige prøv-selv-aktiviteter; fra de løbende brugerundersøgelser ved vi, at der er et stort ønske hos vores gæster om flere tilbud med aktiviteter, man som besøgende selv kan deltage i. Med etableringen af boderne vil det fremover være muligt at "bemandle" f.eks. grovkøbmandens hus, samtidig med at der sælges forskellige varer (pelsværk, perler osv.), og sideløbende hermed have aktivitetstilbud om f.eks. at rulle vokslys. Således bliver antallet af tilbud øget uden at det nødvendigvis behøver at belaste bemanningen, og samtidig vil der komme en del mere synligt

liv og middelalderlig stemning i gaden på havnen.

Takket være heldige omstændigheder bliver det i 2008 muligt at genoptage **papirfremstilling** som løbende aktivitet, i hvert fald i første halvdel af sæsonen. For år tilbage blev der i en periode arbejdet med fremstilling af papir på feltet, hvor det var en velfungerende og populær aktivitet. Endvidere håber vi at kunne kombinere papirfremstillingen med lejlighedsvis demonstrationer af **bloktryk**, der hænger naturligt sammen med papiret.

Højsæsonen bliver udvidet i 2008. Traditionelt har den ligget fra St. Hans til midt i august, men i den kommende sæson betragtes hele juli og august måned som højsæson; årsag til ændringen er, at skolernes ferier (og dermed højsæsonen!) først begynder omkring 1. juli, og selv om den sidste halvdel af august måned ikke er ferietid herhjemme, så er den det i Tyskland – der er stadig mange besøgende!

Den altid populære prøv-en-barnerustning-aktivitet bliver i juli og august måned udbygget med etableringen af en **lille ridderlejr i palisaden ved turneringsbanen**, med løbende tilbud om sværdtræning, fortællinger om riddernes liv, osv. Her vil børn og voksne gæster kunne komme helt tæt på riddernes våben og rustninger, som de ellers kun ser

på afstand ved turneringerne.

En del aftaler er i sagens natur endnu ikke forhandlet helt på plads, og visse optrin er der derfor endnu ikke sat dato på. Sidste års spændende demonstration af kanonstøbning ved de dygtige folk fra Moesgaard håber vi at kunne gentage i år, denne gang med **støbningen af en kirkeklokke** som omdrejningspunkt. Vore italienske venner ønsker igen at besøge os med deres flotte **ridderlejr** og aktiv deltagelse i turneringerne, men de præcise datoer kendes end-

nu ikke. Det samme gælder besøg af **kanongruppen Griffen**, som vi planlægger at gennemføre et særligt krudt-og-kugler-arrangement sammen med over to eller tre dage, hvor krudtrøgen kommer til at svæve over Sundkøbing og kanonbragene vil runge mellem husene.

De reenactment-markeder, der har været afholdt på centret de seneste tre sæsoner, var finansieret via centrets deltagelse i EU-projektet Baltic Bridge. Dette projekt udløber imidlertid med udgangen af 2007, og der er derfor ikke planlagt et egentligt reenactment-marked i næste sæson. I stedet satses der på at etablere **markedsboder** i centrets eget regi, med særlig fokus på højsæsonen. Markedsboderne vil blive strakt ud over så meget af sæsonen det teknisk set lader sig gøre, så handelsfolkene og de mange spændende varer også i det kommende år vil bidrage til den gode stemning på Sundkøbings torv – og gerne i en væsentligt længere periode!

- Og naturligvis kommer der også i 2008 et herligt aften-riddershow! **Knight to Remember-forestillingerne videreføres** - større, flottere og mere spændende end nogen sinde før. Der er planlagt shows hver tirsdag aften i juli og den første tirsdag i august, i alt seks gange. Det er endnu for tidligt at løfte sløret for handlingen, men fornøjeligt skal det nok blive!

En vinterhilsen fra "Krofatter"

Allan Hansen
Restauratør m.m.
Den Gyldne Svane

Vor første sæson er nu overstået, og vi kan se tilbage på en både lærerig og fantastisk oplevelse, hvor vi fik middelalderens køkken- og produktionsmetoder, helt ind under huden. Selv om sommeren viste sig fra sin mere regnfulde side, så har sæsonen samlet set været tilfredsstillende, og vi glæder os allerede til, at prøve kræfter med de kommende sæsoner.

Den Gyldne Svane:

Hen over sommeren har vi eksperimenteret med retterne, og kan allerede nu løfte sløret og meddele at der i 2008, vil være en del nye retter på spisekortet, dette betyder selvfølgelig også, at der nogle af de gamle retter som må vige pladsen for nye retter. Men bare rolig, der vil stadig være både gnaveben og middelalderpølser at finde på det nye spisekort.

Det nye spisekort præsenteres på web i starten af april 2008, og vil selvfølgelig være præget af det nye røgeri.

Caféhuset:

Også her vil der være nyheder på spisekortet. Vi vil bl.a. sætte fokus på mere fornuftig mad og knap så meget på fastfood. Om end vi ikke forventer, at kunne fjerne pom-fritter og hapsdogs, så tror vi på at vi kan påvirke spisemønstret, ved at præsentere en del nye retter, som er sammensat af gode sunde råvarer.

Røgeri:

Sidst på sæsonen stod vores røgeri færdigt, og vi har i efteråret eksperimenteret med både varm og koldrøgning. Dette betyder at vi fra næste sæson, frister både gæster og personale med nyrøgede sild, varmrøget laks, ørreder og hvad der ellers kan varmrøges.

Vi vil ligeledes fra en af boderne, dagligt kunne sælge nyrøgede sild, med tilbehør og friskbagt brød.

Aftenarrangementer

Vore store aftener *Skt. Hans* og *A Knighth To Remember*, vil også blive gennemført i 2008, og vi har sat os det mål, at gæster som spiser ude på feltet, også skal have en god spiseoplevelse, hvorfor vi planlægger nye grillarrangementer, som er knapt så følsomme for sommerens uforudsigelige vejrlig.

Temaaftner

I efteråret gennemførte vi en række *vildtaftner*, hvor Gæstgiveriet serverede vildtretter fra middelalderen, og med den meget positive respons vi fik fra vore gæster, så har vi nu støbt kuglerne til en række nye arrangementer, og i starten af det nye år, åbner vi for de kommende *"alt godt fra havet"* Der vil ligeledes blive sat fokus på familiefester og firmaarrangementer. Alle kommende nye temaarrangementer, kan ses på hjemmesiden sidst i januar 2008.

Fremtiden

Middelaldercentret er et meget populært besøgssted, som netop har rundet en million besøgende. Men centret vil godt være endnu bedre og udvikle det nuværende koncept i den samme positive ånd, som har hersket i alle årene. Dvs. der skal fokus på det faglige i de kommende år og i samme åndedrag skal der ses på forretningen Middelaldercentret.

Middelaldercentrets ledelse har derfor besluttet at ansætte undertegnede i vintersæsonen fremover som salgskonsulent, med det formål at styrke salgsarbejdet, og allerede i

efteråret 2007 har jeg sammen med administrationen igangsat en massiv indsats for at få nye besøgsgrupper til Middelaldercentret i 2008.

Indsatsområderne er prioriteret til bus-operatører, seniorgrupper, overnatningssteder, rejse- og turistbureauer, events, firmaer og selskaber, samt indførsel af nye muligheder fra vores hjemmeside. Vor skoletjeneste vil blive optimeret, og skolerne i vores region vil blive orienteret om de nye muligheder for at inddrage Middelaldercentret som et led i undervisningen.

Ny arena:

Projekteringen af den nye arena er gået i gang, og vi ser frem til at kunne præsentere første fase, allerede når vi åbner 1. maj 2008. Den nye arena åbner samtidig op for helt nye perspektiver i salgsarbejdet, hvorfor vi allerede nu kigger på de mange nye muligheder i disse rammer, bl.a. udstillinger, koncerter, musicals, konferencer og workshops. Arrangementer som vil tilføre helt nye kundegrupper til Middelaldercentret og dermed gøre os til et væsentligt stærkere koncept, som skal hjælpe

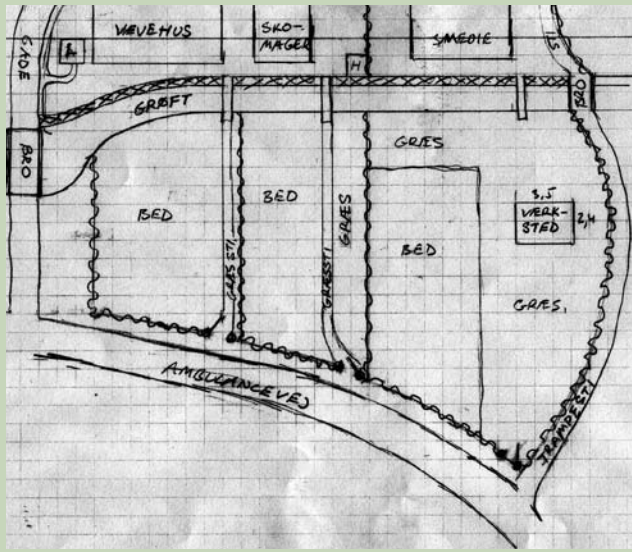
os videre i udviklingen til at blive regionens bedste attraktion.

Der er nok at tage fat på og det er godt at sætte sig nogle mål og arbejde i så spændende rammer som Middelaldercentret.

Middelaldercentret er - set gennem de kommercielle briller - et fantastisk godt produkt, hvilket både publikumsanalyser og DTA guidens 4 stjerner bekræfter.

Med stor hensyntagen til det faglige indhold skal vi have det museale og købmanskabet til at gå hånd i hånd og det er der intet der tyder på ikke kan lade sig gøre - tværtimod!

Nye haver i Sundkøbing

I middelalderens byer var husene ofte placeret på smalle parceller, med gavlen ud mod gaden og med haver bagest på parcellen.

Vi har derfor besluttet at forsyne tre af byens huse med netop sådanne parceller og haver. Smedien, skomageren og væverhuset får hver sin indhegnede parcel nord for huset.

Smediens parcel er den største, her vil det engang være muligt at placere en bolig til smeden, og parcellen vil kunne bruges til forskellige eksperimentalarkæologiske forsøg, i 2008 vil der således blive lavet en rekonstruktion af et nålemagerværksted.

Skomagerens parcel vil

indeholde en kålgård og der vil være plads til fx at garve huder.

Væverhusets parcel har en kålgård og plads til forskellige aktiviteter, fx kartning af uld, filtning, opsætning af rammer til udstrækning af tekstiler, opkradsning af luv m.v.

Hegnet mellem husene og grøften vil blive genembrudt ud for hvert hus, og en planke lagt over åen. Alle grundene bliver hegnede og der kommer låger ved stien (ambulancevejen) i nord, så man kan gå gennem haverne, over en lille bro og videre op gennem smøgerne mellem husene: *Badstuestræde* og *Læderstræde* kunne vi jo kalde dem.

Efterlysning: hasselnøddeskaller og agern

Vi vil gerne rekonstruere et lille nålemagerværksted og dertil skal vi bruge en masse nøddeskaller og agern som brændsel. Skallerne har nemlig højt tørstofindhold og får temperaturen i diglen helt op på grader, hvor man kan smelte bronze. Bronze er en legering af normalt 90% kobber og 10% tin, den smelter ved ca. 900-1085 grader.

Nålemagerværkstedet skal ligge på smediens ny parcel.

Sæbe

Der fandtes både fast og flydende sæbe. Sæbe brugtes i den personlige hygiejne, til tøjvask, til rengøring og medicinsk.

Hård sæbe kaldtes også tvål/thwal

Sæbe kan laves af dyrisk fedt og træaske, og sådanne sæber blev fremstillet her i Norden og eksporteret til andre lande fra 1100-tallet. Kvalitetssæber produceret på basis af olivenolie blev fremstillet i Orienten (fx Aleppo i Tyrkiet) og i bl.a Italien og i Marseille.

(Kilde KLN M XVII p.674f)

At syde sæbe

Askelud: Tag 1 l fin træaske og 1 l varmt kogt vand, lad trække et døgn. Si det, pas på, det er nu let ætsende. Lav en ny portion lud ved at hælde 2 l kogende vand på asken og si det. Blad de to væsker sammen. Kog luden ind, det kan tage et par dage. Den er stærk nok når der er ca 1/4 tilbage, eller når et friskt æg svømmer med det halve over overfladen.

Kom luden i en gryde og sæt den over ilden. Til en l askelud bruges ca. 1 kg fedt. Kom det i lidt af gangen og rør rundt. Pas på vandet ikke koger væk, så sæben brænder på. Det kan tage timer/dage inden sæben er færdig. Den skal skumme, lugte rent og have en gullig farve og tyk konsistens. Hvis sæben er fedtet skal der tilsættes mere lud og koges videre.

Hæld sæben i et fad eller lignende, lad den tørre ind, skær den ud i firkanter og gem stykkerne i en krukke.

Når sæben skal bruges, kan den rives til spåner og opløses i varmt vand.

